

MITTEN

Storstrejken 1909

Storstrejken, våldet & den borgerliga segerens sötma

”Den 12 augusti anhölls härstädes hotellstädaren Otto Henrik Vide utanför hotell Continental af agronomen Roos af Hjelmsäter, hvilken i sin egenskap af medlem i frivilliga skyddskåren är tilldelad polismans skydd och befogenhet.”

Håkan Blomqvist berättar på nästa uppslag om strejken och hur högern slog tillbaka.

Under rubriken "En näpst hotellstädare" kunde Stockholms pålitligaste högerblad, Nya Dagligt Allehanda, NDA, förnöjt konstatera att ännu hölls buset i schack. Hotellstädarens brott var att ha gestikulerat med armarna och inför ett antal personer ha svurit över att skyddskåristerna burit röda korsflaggor: "De där dj-arna ha ingen rätt att bära den flaggan." Han dömdes för förgelseväckande beteende till 100 kr i böter – en ansevärd summa i augusti 1909 när en metallarbetare tjänade 4 kronor per dag. Det vill säga om han jobbade. Men det var storstrejk, på andra veckan. Och klass stod mot klass, arrogans mot sammanbitna käkar.

Den 4 augusti 1909 hade tiden runnit ut för varsel och förhandlingar. Den största drabbningen på svensk arbetsmarknad någonsin var ett faktum. Tvåhundra tusen fackligt organiserade arbetare och hundratusen organiserade lät verktygen ligga. Slamret från verkstäder, hamnar och byggen tystnade. Spårvagnar blev kvar i hallarna och droskchaufförer måste ha fackligt kör tillstånd i mössan. Över femhundra lokala strejkkommittéer övervakade blockader och skulle snart febrilt fördela knappa understöd. Socialdemokratiska arbetarkommuner arrangerade barnbespisningar. Tusentals fackliga ordningsmän – "med breda röda armbindlar" och fullmakt från strejkkommittén – patrullerade arbetarsamhällen och fabriksområden på vakt mot strejkbryteri, oordning och fylleri. Till och med "Gule Josef", Josef Nilssons arbetsgivarvänliga "Svenska Arbetarförbundet" - gick med i strejken.

Det var en värld som ställts på krigsfot. Arbetarklassens värld. Ett "anfall mot samhället och rättsstaten", larmade högern. En "psykisk smitta" som slagit rot i de "trögt-hetsiga arbetaremassorna" där "svagare hjärnor bland de socialdemokratiska arbetarna" börjat drömma om den "fullständiga revolutionen", som NDA föredrog att uttrycka det. I själva verket en närmast förtvivlad försvarsstrid för att inte förlora allt.

Kris och lockouter

Under de första åren på 1900-talet hade arbetar- och fackföreningsrörelsen befunnit sig på framryckning. Genom hårda strejkstrider hade alltfler arbetargrupper vunnit rätt att teckna kollektivavtal om löner och arbetsförhållanden. Bildandet av Svenska Arbetsgivarförbundet, SAF, 1902 var ett sätt för företagen att sätta klackarna i backen. Genom den så kallade decemberkompromissen 1906 erkände den fackliga landsorganisationen, LO, arbetsgivarernas rätt att "fritt leda och fördela arbetet, anställa och avskeda", den framöver så ökända paragrafen 23 i SAF:s stadgar. Motprestationen var att SAF erkände rätten till fackliga kollektivavtal. En framgång för många arbetargrupper som ännu inte lyckats genomdriva avtal men en svår missträkan för bland andra hamn- och byggnadsarbetare. De hade tidigare vunnit fackligt inflytande över anställningar och arbetsorganisation och skulle nu tvingas uppge det. De följande åren präglades av lockouter då arbetsgivare portade fackligt organiserade som vägrade godta reträtterna – och strejker till försvar av det vunna. Året 1908 skärptes konflikterna

när den internationella ekonomiska krisen drog in över landet med massavsked och lönesänkningar. Sprängningen av strejkbrytarfartyget Amalthea i Malmös hamn under sommaren utgjorde en våldsam markering av den nya tiden. Följande sommar varslade SAF om storlockouter för att sänka lönerna på pappersbruken, sågverken, i textilindustrin och järnbruken. Sammanlagt 163 000 arbetare stod i begrepp att utestängas från arbetsplatserna. LO svarade med proklamation om allmän arbetsnedläggelse över hela landet.

Strejken och våldet

Till Storstrejkens eftermäle har genom åren hört att den var helt fredlig. "Inga våldsamheter bröt ut", skriver tidskriften Populär Historia till hundraårsminnet. Strejken har gärna kallats de "korslagda armarnas revolution" och illustrerats av fiskande arbetare i augustisolen.

Men våld är en relativ historia.

"De militära myndigheterna äro besjälade af en fast och kallblodig föresats att göra vad på dem ankommer", rapporterade Nya Dagligt Allehanda från den militära uppladdningen inför strejkens utbrott. I ett agiterat tonläge förberedde tidningen sin borgerliga läsekrets: "Blodiga aktioner väntas från ungdomen", det vill säga från Hinke Bergegrens revolutionära ungsocialister. Och riskerade inte byggföretagens lager av dynamit att vara "lätt åtkomligt byte för anarkistiska element"?

Det var också därför med stor glädje rapporten mottogs om att en borgerlig skyddskår bildats i huvudstaden. Vid ett möte i Allmänna valmansförbundets – de nuvarande Moderaternas – partilokal hade en frivillig och väpnad skyddskår organiserats under ledning av kabinettssekreteraren ryttmästare Holterman. Redan vid starten hade fyrahundra tjänstemän, militärer, skyttar och idrottsmän antecknat sig. Målet var en styrka på fyrahundra man som kunde bistå myndigheterna med att hålla igång samhällsfunktioner som gas- och elverk, vatten och renhållning. Men också skydda banker och företag och upprätthålla ordningen. Kåren, vars högkvarter förlagts till hotell Continental i centrala Stockholm, indelades på militärt sätt

Den borgerliga skyddskårens bilar utsattes för sabotage när spikplåtar lades ut på gatorna, gömda i tidningspapper. Högerpressen rasade över "nidingsdåden".

i avdelningar och grupper med befälstruktur, orderlinjer och tjänstgöringsplikt.

Fackföreningarna protesterade förstås. Kåristernas "livsfarliga vapen" skulle själva bli till den allra största faran. Och att kåren, samtidigt som den utförde strejkbryteri, också skulle vara "ordningsmakt mot de strejkande", sågs som en oerhörd utmaning. Stockholms polismästare Tamm däremot, välkomnade initiativet och såg skyddskåren som ett utmärkt tillskott, i synnerhet för vaktjänst där polis och militär inte räckte till. Han sade sig också glädjas åt de fackliga ordningsmännen och hoppades på gott samarbete. Vilka styrkor som hade lagens och myndigheternas stöd var dock knappast höljt i dunkel.

Polischocker och masshäkningar

Den "fredliga storstrejken" kändes i själva verket av återkommande rapporter om oroligheter med polis- och militäringripanden – eller om nitiska skyddskårist. Här ett axplock från såväl borgerlig press som LO:s dagliga strejktidning "Svaret":

Tjugo arbetare från Norberg och Högfors häktade för att under första strejkdagen ha försökt spanna loss hästarna för lantarbetare och få arbetarna med i strejken.

17 augusti: Fem arbetare grips av polis i

Många arbetare som svartlistats för sitt deltagande i

Stockholm för otillåtna plakat med texter som "Arbetare! Åk icke på spårvagnarna!", "Tro ej på fiendepressens lögn" och "Kamrater! Bliven aldrig förrädare!".

18 augusti: "Massåtal i Flen", femtio arbetare åtalas för att följt "arbetsvilliga" från arbetet till bostäderna. Militär gör chock mot en folksamling utanför Forsåkers lampfabrik i Mölndal. Ordföranden och kassören för Textilarbetareförbundets avdelning 12 anhållna.

19 augusti: Ridande polis sätts in mot arbetare samlade utanför Gamla tändsticksfabriken i Jönköping för att "titta på" de "arbetsvilliga". Samma dag: Krokslätt utanför Mölndal, femhundra strejkande demonstrerar mot strejkbryteri. "Då batongen ej räckte till att hålla mängden undan, drog en af konstaplarna revolvern och lyckades med denna hejda massan tills ridande polis anlände och ränsade torget". En militäravdelning kommenderades till platsen för att skydda transformatorn från sprängattentat. Från Stockholm rapporteras om tumult utanför chokladfabriken Sture på Kungsholmen, ett par tusen arbetare samlas mot strejkbryteri, ridande polis och en polispiket sätts in.

20 augusti: Tre arbetare gripna och åtalade i Halmstad för att ha kallat en strejkbrytare "guling" och skratat åt arbetsvilliga studenter. Samma dag: Från "strejkbrytarautomobil" i Nacka avfyras flera revolverskott.

21 augusti: Alla folksamlingar och demonstrationer förbjudna i Norrköping. Ridande polis sätts in mot en folksamling utanför mattfabriken i Karlstad. "Fiskalen och kommissarien red in på folket och slog omkring sig med sina ridpiskor."

23 augusti: En polisstyrka på tio man försökte skingra 2-300 strejkande som samlats utanför Västerås ullspinneri...

Och så vidare.

Det var med stöd av den så kallade Åkarpsslagen från 1899 som strejkande gjordes närmast fredlösa om de bara så mycket som tilltalade strejkbrytare. Lagen gjorde det brottsligt att inkräkta på "arbetets frihet", till exempel genom att "hota" strejkbrytare – eller ens uppmana dem att inte ta jobben. Skyddskårister kunde därför gripa arbetare som sades ha "tittat stint" på en "arbetsvillig" spårvagnsförare och företagsledare anmäla strejkande som setts tilltala anställda.

"Skräckvalde", en fot" på det gamla kultur-

samhällets nacke", "revolutionära klor" mot medborgarna, "ljusets släckare"... epiteterna var lika ousinliga mot strejken som den repressiva beredskapen att krossa den. Ursinnet när typograferna lade ned arbetet och för-

ter – ett sextio-tal till fängelse. Fartygen med arbetslösa och svartlistade emigranter från storstrejksåret stävade snart mot Amerika och medlemmarna rann bort ur besegrade fackföreningar. Snart återstod inte hälften av LO:s nära tvåhundra tusen medlemmar.

Vid kongressen angreps LO-ledningen hårt för att ha "förfuskat"

"Svaret", LO:s dagliga tidning under storstrejken.

svårade tidningsutgivningen visste få gränser. Stockholms-tidningens ökända "lögnlakan" – långa löpsedlar från redaktionsfönstren – och NDA:s fulmligt framställda "tidningslappar" rasade mot "de nya barbarernas angrepp på kultursamfundets Hellas". Men pumpade samtidigt från första veckan ut strömmar av uppgifter om strejkens fiasko, massåtergångar och "strejkdespoternas" utsvältning av fattiga mödrar och barn. Typograffackets tillgångar belades med kvarstad. Och civilministern greve Hamilton förklarade att de anställda vid statens järnvägar, post- och telegrafverken i deras egenskap av statstjänstemän omedelbart skulle avskedas om de deltog i strejken, "hos regeringen finnes icke den ringaste tvekan därom".

Den förhoppning som funnits hos LO-ledningen om en kort strejk, med regeringsingrepp och medling som under lockouterna året innan, kom helt på skam. I kristiden producerade företagen ändå på lager. Så länge samhällsordningen upprätthölls fick arbetarna ta smällen – och nöden göra sitt. Det omtalade internationella arbetarstödet kunde inte i längden försörja en femtedel av Sveriges aktiva befolkning. Och kunde dessutom fördömas som "utländsk inblandning".

Bittert nederlag

"Vi borde icke vara så humana då vi föra krig. Våra motståndare säga om oss, att vi äro de snällaste arbetarna i hela världen."

Ett ombud från Karlskrona tolkade mångas känslor när LO-kongressen i november 1909 skulle sopa ihop spillrorna. Att veckorna, ja månaderna, av umbäranden och på sina håll rentav svält, kunde kallas något annat än nederlag vågade få hävda. Ännu stod inte hela bilden klar. Den 4 september hade arbetarna på företag utanför SAF manats till återgång, den 29 september resten. Men järnbruken var utan avtal och på flera håll pågick striden fortfarande bittert där strejkbrytare övertagit jobben. Tjugofemtusen strejkande eller lockoutade arbetare skulle aldrig återfå dem. Sexhundra arbetarfamiljer hade vräkts från sina bostäder, hundratal dömts till bö-

Stockholms Dagblad, ledande högertidning i huvudstaden, hängde ut långa löpsedlar från redaktionslokalerna när typograferna gått i strejk. "Lögnlakan", kallades de i folkmun.

strejken. Beslutet att "klyva" strejkfronten efter en månads strid, upplösa strejkutskotten och mana halva styrkan till återgång hade lett till snubblande reträtter och demoralisering. "Våra medlemmar övergavs och tvingades giva sig på nåd och onåd", förtvivlade beslysningsarbetarna. Och varför hade aldrig järnvägsmännen och renhållningsarbetarna tagits ut? Eller tjänstehjonen: "Då hade borgarna fått nog att göra i sina hem." "Om vi bara hade hållit ut åtta dagar till!" "Vi skulle ha tagit striden redan 1908", inte varslat i förväg utan slagit till "som en blix från klar himmel."

Men pengarna var slut, järnvägsmännen röstade själva mot att strejka och vi hade inte makten att besluta, bara uppmana, svarade LO-ledningen.

Men kanske kom både LO-ordföranden själv och dess hårdaste kritiker sanningen närmast: "Hela det borgerliga samhället ställde sig emot arbetarna", förklarade Herman Lindqvist som personligen fått motta strömmar av hatbrev mot strejken. Jovisst, men "man har rätt att

fordra att generalerna skulle känna sina fiender", replikerade ett ombud.

Segerns sötma

Och fienden hade varit rustad till tänderna – med lagen, militären och själva det etablerade samhället på sin sida. När detta samhälle efter den första chocken kände självförtroendet växa tippade vågskålen ryckigt över. "Ett storartat arbete i det allmännas tjänst", prisades den frivilliga skyddskåren när professor Henschen redogjorde för skyddsarbetets framgångar i huvudstaden och väckte tanken på att göra kåren permanent. "Bara medvetandet om att sådan existerar skulle verka lugnande och kanske äfven afhålla vederbörande från sådana strejker som i dessa dagar allt för ofta förekommit." Att kåren utsatts för "nidingsdåd" i form av spikbeslagna plåtar invirade i tidningspapper som punkterade de bilburna patrullernas däck, vittnade bara om behovet att hålla buset och slynglar i schack.

Och medan arbetarrörelsen slickade sårerna och försökte rädda organisationer och enskilda slickade borgerskapets tidningsläsare i sig segerns sötma – för att inte tala om berömmet från internationella kollegor, som från konservativa brittiska the Times:

- Den svenska medelklassen har gjort den civiliserade världen en tjänst genom att visa att den inför en storstrejk inte står hjälplös utan kan upprätthålla ordningen bara den är trogen sig själv. Det är en lärdom samhällets fiender icke lätt skola glömma.

Håkan Blomqvist

strejken tvingades emigrera till Nord- och Sydamerika.